

KULTURA ÉS ARISZTOKRATIZMUS*

Alles, was Europa jemals gross gemacht,
beruht auf dem aristokratischen Geist.

Keyserling gróf

Mikor Rohan herceg fölhívását, egy előadás tartására megkaptam, első érzésem az volt, hogy elhárítom magamtól a megtisztelő föladatot, hogy témámmal a *Fédération Internationale des Unions Intellectuelles* elé lépjek. Arra gondoltam, hogy az iskola padjaiból kilépve az események rögtön a gyakorlati életbe sodortak, tizenkilenc évvel már tiszt voltam, huszonhárom éves koromban ellenforradalmár és azóta is, időmet és igyekezetemet a politikai és társadalmi szervezkedés praktikus munkájának kellett szentelnem. Éreztem tehát a nehézségeket, amelyek egy ilyen elméleti diszkussziónál elem táruáltak, de másrésről a tárgy, amelynek taglálására fölkértek, sokkal jobban érdekelt, semhogy le tudtam volna mondani erről az előadásról...

Valóban, egy régi család sarja lévén, Európa utolsó arisztokratikus országában, – ez az utóbbi kijelentés nem akar véleménynyilvánítás, helyeslés vagy kritika lenni – az *arisztokratikus kultúra* kérdése iránt érdeklődnöm, sőt, mondhatnám, lelkesednem kellett. Ezért és a tárgy érdekességének engedve, vállalva a homályosság és az unalmasság kockázatát is, elhatároztam, hogy kifejtem a kongresszus előtt – egyszerűen és minden célzat nélkül – véleményemet erről a kérdésről.

*

Mindenekelőtt hangsúlyoznom kell, hogy amikor arisztokrataról vagy arisztokratikus emberről beszélek, nem gondolok az arisztokráciára mint társadalmi osztályra vagy kasztra, sem arra, hogy az arisztokráciának alapvető kapcsolata lenne az arisztokratikus gondolattal. Úgy állnak a tények, hogy a születési arisztokrácia – bármilyen eredetű is – ma már nem képviseli kizárólagosan az arisztokrata-osztály alapítóinak gondolatát és ideáljait. A vérbeli arisztokrácia, amely régi törzsfők végső leszármazottjaiból és hódító fajok hadvezéreiből tevődött össze; a hűbéres arisztokrácia, amely nemesi címeit a király iránti hűségnek köszönheti; a „kalandos“-nak nevezhető arisztokrácia, vagyis azok, akik az utolsó alkalommal, a napoleoni időkben, karddal szereztek nemességüket; és végül a pénz és a politikai szolgálatok arisztokráciája, a múlt századból –: valamennyien dekadenciában vannak, vagy legalább is ilyeneknek látszanak a huszadik század elején és a háború előtti években. Érdekes fölemlíteni, hogy az újabb eredetű nemescsaládok nincsenek előnyös helyzetben a régiebb-vérű arisztokrácia fölöött. Úgy látszik a haladás ritmusa egyenes arányban áll azzal a gyorsasággal, amellyel egy család a nép sorából az arisztokrácia kebelébe emelkedik. Mennél észrevétlenebb az emelkedés, annál inkább hatalmában marad a hanyatlás és pusztulás fölötti uralom. Ezenkívül még a nagyon régi családok sokkal hatékonyabb regeneráló képességgel is bírnak, mint azok, amelyek egy vagy két nemzedék alatt vitték végbe pályafutásukat.

A földbirtok válsága, amely a francia forradalom óta kezdődött és a háború utáni eseményekkel csaknem befejeződött, mintha még sietette volna az arisztokráciák fejlődési útját. Mert hiba volna tagadni, hogy van bizonyos kapcsolat arisztokrácia és földbirtok között. A birtok nem csak alapot és keretet szolgáltat az arisztokráciának. Meg vagyok győződve, hogy egy öröklődő és több nemzedéken át megtartott jólét kedvezően befolyásolja az arisztokratikus képességek kifejlődését, nem csupán egy speciális osztályban, hanem általában az egész társadalomban. Ellenkezőleg viszont: a születésénél fogva arisztokrata lélek könnyen elveszítheti elkülönülő képességeit, ha brutális érintkezésbe kell lépnie a szegénység primitív szükségleteivel, mégha ez a szegénység tisztességes is; és az elfajulás csírái, amelyek ott rejtőzködnek gyakran a régi familiák kebelében is, katasztrófális szaporodásnak indulhatnak, ha e familiák egyik sarja hirtelen szembekerül egy olyan szükséggel, amelyhez öröklöttségénél fogva nincs szokva. Nem állítom, – inkább az ellenkezőjét vagyok hajlandó föltételezni, – hogy a régi familiák nem produkálnak többé gondolkozásukban és jellemükben kiválóan arisztokratikus férfiakat; sőt még arra is szeretném fölhívni a figyelmet, hogy az ebből a társadalmi osztályból származó arisztokratikus férfiaknak különleges kötelezettség jut osztály részül. Mindenesetre lehetetlen az arisztokratikus gondolatot egyedül a régi nemesi címekkel kapcsolatban elképzelni. Másrésről viszont nem akarok az arisztokratikus gondolatról mint kizárólag a szellemi *élite* megnyilatkozásáról beszélni, mert egyrészt semmiféle szellemi vagy érvényesülési *élite* nem kizárólagosan arisztokratikus, másrészt pedig még a legkiválóbb arisztokratikus tulajdonságok sem elégségesek önmagukban ahhoz, hogy ezeknél fogva valaki a szellemi *élite* tagja lehessen. Vannak kvalitások, különösen az alkotó zsenik kvalitásai, amelyek haladásra visznek, de semmi kapcsolatban nem állanak az arisztokratikus lélekkel; igaz, hogy ezek a tulajdonságok így is értékesek maradnak az emberiség fejlődésére nézve. Azért hát az arisztokratikus eszme megvilágítása céljából – úgy ahogyan én látom és ahogyan ma ez az eszme általános érdeklődésre számíthat, korunkban, amelyben a tömeg súlya oly nyomasztólag nehezedik az egyéni kvalitásokra – az arisztokratikus ember tipusáról

kasztokra, származásra és képességekre való tekintet nélkül fogok szólni. Előrebocsátom még azt is, hogy csupán az arisztokratikus férfi portréját óhajtom megrajzolni, minthogy az arisztokratikus nő komplikáltabb típusának megrajzolásához hiányoznak az elegendő ismereteim ...

*

A lényegénél fogva és nem véletlen körülmények folytán arisztokrata férfit életének minden szakaszán ugyanazok az alapvető kvalitások jellemzik: tulajdonságok, amiknek megnyilvánulásai minden arisztokratikus kultúra alapját teszik. Ezt az arisztokratikus férfit egyéninek, kialakultnak, lezártnak és függetlennek látom magam előtt: azt az embert gondolom, akinek – a tömeggel elmerülőkkel szemben – kidomborodó egyénisége van. Az igazi arisztokrata mindenekelőtt individualista. Eleinte csak bizonyos formák kereteiben létezik, de aztán kitölti saját gondolatával a kereteket: életeszmejével, amely a múltban gyökerezik, de mindig és ellenállhatatlanul a jövő felé tör. Erre való tekintettel az első arisztokratikus tulajdonságot – és talán ez a legfontosabb – az *egyensúlyozottságban* jelölném meg.

Az arisztokratikus lélek egyensúlyozott és harmonikus. Lényegében olyan, mint a növény: gyökereit azokban a gondolatokban találja meg, amik szellemi növekedését meghatározták, és folyton nő-növekedik, észrevétlenül és szerves fejlődéssel emelkedve a nap felé. Épen azért a mozdulatlan forma, a retrográd gondolkodás és a fejlődéssel, tökéletesüléssel szembehelyezkedő makacsság távol áll attól, hogy arisztokrata jellemvonás legyen. Csak az arisztokratikus eszmény elfajulása hozta létre – legtöbbször önző gazdasági érdekekkel és társadalmi előítéletéssel párosulva – a mereven konzervatív, sőt reakcionárius gondolatot, amelyet gyakran összetévesztenek az arisztokratizmussal, de amely soha sem azonos ezzel.

Vegetatív tulajdonságai következtében jut az arisztokratikus ember olyan közelségbe a dolgok kezdeteivel és végkifejletével; ezek a tulajdonságok teszik szerves fejlődését és szétbomlását is; és ezeknél fogva érzi magát olyan közvetlen viszonyban a halállal. A családi hagyomány és az ősök kultusza, amely folyton emlékezteti őt az élet elmúlóságaira, egyúttal megadja neki az alapot is, amelyen állva kritikus pillanatokban habozás és kalandorság nélkül teljesítheti kötelességét és amely képessé teszi nemes gesztusra a halál előtt.

Biztos gyökereire támaszkodva a szellemi arisztokrata mindig olyan milieube kerül, amelyet lényegileg a magáénak mondhat és biztos talajon mozogva ez a talaj – egy időn és egy fajon belül mindig ugyanaz marad az egy társadalmi rétegből származó arisztokratikus férfiak számára: keretek, amiket család, hagyomány, történelem, szokások határoznak meg. A primitív arisztokrata – a földművelő paraszt – számára ez a talaj a két kezével vajt és ősei vérével öntözött barázda lesz. Keretének multja és multjának kerete minden arisztokrata számára az első premisszák: ezekből következik szellemi élete és érzélemléte is. A tükör, amelyben Metternich a reichstadti herceg elé varázsolta multjának fantomjait, valamennyire mindig jelen van azok előtt, akik arisztokratának születtek mert – szerves létezők mindenekelőtt – sohasem tudnak szabadulni a tudatos vagy tudattalan emlékektől, fajuknak ettől az értékes örökség-terhétől.

Az arisztokratikus lény kétségtelenül korlátozott ember és mindig az is lesz, ha összehasonlítjuk azokkal, akik zseniális, fiatalos könnyedséggel tudnak újat alkotni. Korlátozott ember, de olyan, aki bizonyos módon vagy mindig cselekszik, vagy sohasem fog cselekedni. Ösztön-ember, aki a reflexmozdulat könnyedségével és gyorsaságával ítélkezik emberek és dolgok fölött: ez adja meg neki a nagy megpróbáltatások és igazi veszedelmek pillanatában a parancsnokság átvételének képességét, a könnyebben hajló, kevésbé korlátozott és lelkesülőbb férfiak fölé is emelkedve ...

Az arisztokrata másodlagos, de lényeges vonása, bármely rétegből eredjen is, az a mód, ahogyan megjelenik az emberek előtt. Megkülönbözteti őt bizonyos dignitás és a közvetlen érintkezés érzéke (*Unmittelbarkeitssinn*), amely összeköti mindennel, ami élő, emberrel, állattal vagy növényi lényvel. De nem szabad összetévesztenünk a nobilis és őszinte arisztokratát a *snoob*-bal, aki modorával vagy külsőségeivel arisztokratának akar látszani. Az arisztokrata, bárminő milieuból származik is, mindig megőrzi kapcsolatát multjával és ezzel a milieuvél. Nem szakítja el sohasem a multjához fűző szálakat és mindenekelőtt, óvakodni fog attól, hogy a született arisztokrata benyomását keltse, ha több annál: ha szellemi arisztokrata.

Vállalva a heves ellenvélemények kockázatát is, bátor vagyok kijelenteni, hogy az arisztokrata – fölfogásom szerint – vallásos lény. Mint szervesen kifejlődött társadalmi ember, fajának fölemelkedésében lényeges rész, szellemi összekötő-kapocs mult és jövő között, továbbá mint földben-gyökerező, a természetben, természeti tünemények és természeti szépségek közvetlenségében növekvő lény: erősen, sőt gyakran primitív módon is, hinni fog egy Isten létezésében és a formák, korlátok iránti előszeretete úgy fogadja el a vallást, mint egy kultuszt, amely közvetítőül szolgál arra, hogy a természetfölöttiséggel való kapcsolatát kifejezésre juttassa.

Az arisztokrata igazi lényegét azonban a mások életével való kapcsolata teszik. Mennél jobban hangsúlyozza a modern fejlődés a magánéletben a gazdasági állapot fontosságát, mennél inkább a természetes egoizmus kerül az emberi élet központjába, annál fontosabb, hogy az arisztokrata olyanvalaki legyen, aki uralkodik az érdekei fölött és nem az érdekeinek uralma alatt él. Nem a lemondás életbölcseletére vagy valami kolostori eszményre akarok ezzel célozni, csupán azt óhajtom hangsúlyozni, hogy az Isten és önmaga iránti felelősség tudata morális és gondolkodó lényvel veleszületik, és hogy ez a felelősség az általános érdekű eszmékkel szemben is megvan az arisztokratában, aki elválasztja ezeket az eszméket az anyagi élet

magánérdekeitől. Ez az anyagi élet az arisztokratánál a legcsekélyebb fontossággal sem irányíthatja azokat az elhatározásokat, amelyek másokhoz való viszonyát kialakítják, vagy pedig az élet alapvető kérdéseiben állástfoglalnak. A kötelesséért rajongva, nem pedig a sikerért, szolgálni, nem pedig élvezni akarva, az arisztokrata megfékezni a hiúságát és nem ápolja a bosszút; vagy legalább is nem mutat haragot és igyekszik bosszúságát fékezni. Alacsony meggondolások nem akadályozzák őt hibája fölismerésében, de abban sem és ez több az előbbinél – hegy a mások igazát fölismerje. Örvezdeni fog, ha eszméit mások diadalra viszik és semmiféle hátsó gondolat nem nyomja el benne az úgy érdekét.

Az arisztokrata érzi, hogy *képességénél fogva* van tekintélye, – szándékosan nem mondtam többszámaban „képeségeket“ – nem pedig azért, mert hatalomhoz jutott; tudatában van a saját értékének és annak a fontosságnak, amelyet tevékenysége a nemzet életébe betölt, anélkül, hogy ezt a misszióját a szellemileg és erkölcsileg alatta állóktól kapta volna. Önmagából veszi a felelősség kötelességét, amely nem csupán önmaga előtt kötelezi – ez az a kötelesség, amelyet a modern ember, a tömeg része és gyermeke, mindinkább elhárít magától, megosztva a felelősséget a hozzá hasonlókkal hanem egy magasabb felelősségre készíti másokkal szemben is. És ezt a felelősséget elsősorban a nemzeti élet folytonosságával és az általános, jótékony eszmék fejlődésének normális fejlődésével szemben érzi.

Ő az egyetlen ember-típus, amely uralkodik a haladás fölött, nem pedig rabszolgája a haladásnak; mert korlátozza a haladást, olyan formákat adva neki, amelyek egyedül alkalmasak arra, hogy megtartsák a kapcsolatot haladás és a haladást előidéző emberek és okok között. De egyuttal ő az az ember is, aki – évszázados tradíció tapasztalataiban szerzett intuícijával – odamondja azoknak, akik a változás elkerülhetetlensége után az újnak sérthetetlenségét is proklamálják; hogy „Ne tovább, uraim!“

Elvégre is, az arisztokrata az a férfiú, aki egy fajnak, vagy inkább nemzetiségnek, *összefoglalása*, még pedig nem alkotó zsenijénél fogva, hanem azért, mert az ő öröklöttsége és intuícója biztosan őrzi és továbbhagyományozza a multnak időálló, szent eszméit.

*

Az arckép, amit most az arisztokratáról rajzoltam, részben csak eszményképet jelöl és célt fejez ki: célt, amely felé törekedni kell, hogy ez a típus a nemzeti állandóság alapja és oszlopa lehessen.

Ilyenformán tehát felfogásom szerint a kultúra arisztokratikus koncepciója az arisztokrata előtt – az élet nagy elveit szem előtt tartva – nem más, mint: természetes fejlődés és a dolgok állandósága. Ami az emberi tulajdonságokat illeti, az arisztokratikus kultúra az egyensúlyozottságban, harmóniában, lényeges, de ösztönös korlátozottságban áll. A magán- és közéletre vonatkoztatva pedig: felelősség és érdeknélküliség.

Nem kétséges, hogy minden általános eszmének vannak hanyatlási korszakai. Ilyen hanyatlást élt meg az arisztokratikus eszme a mult század közepétől a világháború kitöréséig. Ebben a korszakban egyszersmind sok régi család is erkölcsileg és anyagilag lejtőre jutott: olyan családok, melyek ezekben az időkben szinte kizárólagosan képviselték az arisztokrata ideált. De vannak eszmék, amik túléltek az emberiség fázisait és amiket olyan emberek képviselnek, akiknek lényegük az illető eszme: az ilyen eszmék regenerálódó képességgel bírnak és újjá is szülehetnek, ha bizonyos fokig módosulnak. A háború utáni korszakot úgy látom, hogy hajlik az arisztokratikus eszmény felé. Ez a tendencia különösen a szellemi *élite* körében található, amely mindjobban érdeklődik a kérdés iránt. Viszont azt látjuk Európa több országában, hogy régi családok, melyek eszméiktől roskadozva szinte már elejtették ezt a terhet, új erőre kapnak és munkához látnak, hogy elfoglalják helyüket a század eleven tényezői között. És minthogy az arisztokratikus kultúrát minden korban a kiváló jellemű és önfeláldozó férfiak fejlesztették ki, ma is ugyanígy fog történni és az arisztokrata lelkek folyton növekvő száma lesz előidézője a kultúra-eszmény újjászületésének.

Az arisztokratikus kultúra fontosságát azoknak az embereknek a súlya adja, akik arisztokrataként gondolkoznak és ennek a kultúrának szerepét az a befolyás határozza meg, amit az arisztokraták a kor eszméire és eseményeire gyakorolnak.

Az arisztokrata lélek – magában hordva tekintélyének forrását, felsőbbségének és küldetésének tudatában – az eseményekkel, egyéni érdekekkel és külső hatásokkal szemben nagyobb szabadságot rezervál magának, mint azok, akik lelkiileg csupán részei egy tömegnek. Ezt a tömeget – ma inkább, mint valaha – az események hányják-vetik, mialatt az arisztokrata megáll magában és távolról tudja szemlélni a tömegmozdulatokat. Képes rá, hogy távoldartsa magát olyan eseményektől is, amelyek személyesen érintik.

A közéletben és a magánéletben az ilyen férfi nemcsak a felelősség terhét tudja viselni, hanem a népszerűtlenségét is, amely bizonyos általános és önzetlen eszmékkal jár. Szolgálni fogja ezeket az eszméket a közvéleménnyel szembe helyezkedve is, szembe előtt tartva a morális fejlődés érdekeit. Másrészt viszont ő lesz az, aki napjainkban a legeredményesebben tud ellenállani azoknak a mindinkább növekvő tendenciáknak, amik a felelőtlenkedésbe torkolnak. A demokrácia dekadenciája és az adminisztráció túltengése a frázis felelőtlen uralmához vezetnek vagy pedig ahhoz a másik felelőtlenkedéshez, amelynek neve: a névtelen bürokrácia. Mindakettő, következményeiben, a közvélemény legcsekélyebb fuvallatától is függővé teszi képviselőit, ez a közvélemény pedig nem kvalitatív, hanem kvantitatív egység. És az ember szolgája lesz a gépezetnek, amely fölött elvesztette az uralmat.

Az arisztokrata lélek, felsőbbsege és felelőssége tudatában és kiválóságába vetett hitével, talán kevésbé demokratikus lesz, ha azt a módot nézzük, ahogyan tekintélye eredetéről vélekedik, vagy amiképpen a hatalomra tör. De ennek a hatalomnak gyakorlásában teljességgel demokratikus. mert teljességgel felelősnek érzi magát, nem ugyan a túlzásokkal, de mindenesetre a szellemi erők valóságával szemben.

Továbbá: az arisztokrata utolsó védőbástya korunkban az *uniformizálódás* hulláma ellen, amely New-York-ból vagy Moszkvából elárasztani akarja Európát, gyáripari ember-modellé formál bennünket és stereotipizálja munkánkat és élvezeteinket, lelkünket és irodalmunkat, szerelmünket és öltözködésünk formáit... Nem hiszem, hogy volna közöttünk valaki, aki ne borzadna vissza az ilyen egyformaságtól és aki nem hinné velem együtt, hogy az európai kultúra lényege éppen a végtelen sokféleségben nyilvánul, amely országról-országra, sőt városról-városra változik s amely ennek a kultúrának igazi jellegét és ízét megadja.

Az arisztokrata, mint képviselője egy bizonyos fajnak, nemzetnek, országnak, kultúrának, vagy valamilyen talajon fejlődött hagyománynak: természetesen akadályként áll az uniformizálódás útjába. Hiszen egész lénye nem más, mint egy eszme-differenciálódásnak eredője, amely egymásután következő generációk munkás jóval jött létre.

Fontos dolognak tartom, hogy az arisztokrata gondolat létezzék és megszakítás nélkül képviselve legyen. Lényeges szükséglet tehát, hogy mindig legyenek arisztokrata lelkek, akik – például napjainkban – pusztán jelenlétükkel is mérsékelni tudják a kvantitatív kultúra zuhanását.

*

Mielőtt befejezném fejtegetéseimet, szeretném határozottabban is megjelölni azt a missziót; amit az arisztokrata a népek – nemzetközi és nemzeti – életében betölthet. Ez a misszió legelőször is abban áll, hogy az arisztokratizmus a dolgok állandóságát képviseli és a nemzeti életet a szerves fejlődés alapjára helyezi: ez a szerves fejlődés pedig még a zseniális eszmékkel is szembehelyezkednék, ha a zseniális eszmék nem értek meg arra, hogy kifejezzék a nemzet egyéniségét. Az arisztokratizmus képviseli egyúttal az általános érdekű gondolatokat is, valamint a nagy összefüggések ügyét, azt, amit a német a *grosse Zusammenhänge* névvel jelöl és amit franciául *interdépendence des idées* entre elles kifejezéssel lehetne lefordítani.

A nemzeti életben a szellemi arisztokraták képviselik a nemzetiség érdekeit olyankor, amikor ez a nemzetiség túlmegy az állam határain és ők képviselik a nemzet-állam érdekeit olyankor, amikor a nemzet-állam túllépi a nemzetiség határait: képviselik pedig az egyéni érdekekkel szemben, sőt az egyébként jogos egoizmus ellenében is, ha ez az egoizmus veszélyezteti az általános érdekeket. Az arisztokratáknak kell képviselniük ezenkívül még a békülékenység és kiegyenlítés eszméjét is, a lehetőség határain belül. Ellenállnak és harcolnak ott, ahol a nemzeti élet valami olyan elvbe ütközik, amely nem felel meg lényegének.

Az arisztokrata misszió a nemzetközi életben is jelentkezik, sőt kell is jelentkeznie. Jellegét röviden a következőkben foglalhatnám össze. Az arisztokratának kötelessége, hogy sohase keresse az övéinek érdekét mások hatalmasabb érdekeinek kárára. Ez az elv megfelel a keresztény ideálnak, amely az emberek egymásközi viszonyát szabályozza. Csak ennek az elvnek az uralma biztosíthatja az igazság győzelmét és a népek közötti egyensúlyt. És ez a győzelem csak akkor lesz tartós, ha nem csupán a lobogó, de ellobbanó zsenik képviselik, hanem olyanok is, akik magukban hordozzák alapjait mindannak, ami fajukban vagy nemzetükben az állandóságot alkotja.

*

Most már csak egy kérdést kell tárgyalnom. Milyen legyen a régi családból származó arisztokrata állásfoglalása az arisztokratikus gondolat újabb képviselőivel és az arisztokratikus ideál újabb fejlődésével szemben?

A régi családból származó arisztokrata bizonyosan mindenkor alatta marad kevésbé differenciált milieuból származó társainak, ami az akarás erejét, a következetes célratörést és bizonyos ideák képviselését illeti. De – százados öröklöttsége és környezetének fejlesztő hatása alatt – felsőbbrendű lesz, ami az ösztönt, a *flair*-t, a dolgok helyes megtapintását illeti, vagyis mindazt, ami az arisztokrata lényéből *grandseigneur*-t csinál. Kötelessége lesz tehát – rendes munkájának teljesítésén kívül és a körülményekhez képest, amik osztályrészéül jutottak – keresni az összeköttetést mindazokkal, akik képességeiknél és hajlamuknál fogva hozzá hasonlóak és akik az arisztokrata ideál irányában óhajtják magukat fejlettenni. Csak a személyes érintkezés folytán és példaadással biztosíthatja bizonyos arisztokratikus hagyományok fennmaradását. megkönnyítve azoknak a képességeknek reprodukcióját, amiket értékeseknek tart és amiknek fenn kell maradniuk az emberiségben még akkor is, ha az utolsó született arisztokrata visszatér őseihez a földbe: a ráboruló rög csak akkor lesz könnyű teher számára, ha az eszme, amely ősi fajtáját fölfelé emelte, dacol az idővel és az ellentétes erők támadásával.

(Barcelona)

Hunyady Ferenc gróf

BAUDELAIRE HALÁLA

Még élt. A nyelv tökéletes művésze
Már dadogott csupán és hebegett,
Ki igéit örök márványba véste,
Nem lelte a szót, az értelmeset.

A színek és fények törött szemében
Fakón ködlöttek és az illatok
Elvesztek, mint Ádám mögött az éden.
Még élt és búsabb volt, mint egy halott.

Derengett néha elcsittult agyában
Egy rím, egy csók, egy elmúlt kikelet.
Még vonaglottak a nyűtt idegek.

És, este jöttén olykor a magányban
Bámulta a felhőket messze, fenn,
Hogy tűnnek el a kihunyó egen.

(Budapest.) 1929 október 14-én.

Juhász Gyula

MINDEN ÚT HOZZÁ VEZET*

Most már nincs semmi baj!
Kirepültem magamból, mint a lepke a hernyóból.
Nem mondom, baj volt a keresztutakkal, százfele futottak,
nem tudtam az irányt, neki vágtam erre, neki vágtam arra,
mindig vissza kellett futnom és elkeseredtem.
Betértem a földi gondok csárdáiba s iddogáltam.
Ittak ott szegények, gazdagok, szépek és csúnyák, jók és rosszak,
költők és kanászok, bölcselők, bolondok, hősködők és gyávák.
A Csaplárosnak alighanem lólába volt, nem tudom,
de nagyon furcsa keserű italokat hordott ...
A Füstösnek egészen Halál-pofája volt, nem tudom,
de hulla-szag áradt a hegedűből, mint a koporsóból ...
ittak az utasok a féltékenység, csalódás, gyűlölet italából,
ittak a bujaságból, hatalmi mámból, gögből és csömörből,
sarokban volt a botjuk s a Csapláros jegyezte a rovásokat,
számozatlanul véste a vonásakat, vér csurgott a botokból.
Én is ittam, botomra is rovást csinált, de csak amennyi dukál,
mert kezemben tartottam, míg ittam a földi gondok csárdáiban,
Kótyagos fejjel még nehezebb volt vándorolnom.
Most már jó, kirepültem magamból, mint a lepke a hernyóból,
Minden megy magától, batyum lim-lomját kidobáltam,
batyumat is eldobtam, ruhámat is, megyek szent meztelenséggel.
A szerelmes mindenünnen odagondol és odatalál a Kedveshez,
a vándormadarak úttalan utakon biztosan mennek a Tavaszhoz,
úgy tudom, mint a madarak, hogy minden út Hozzá vezet,
mintha nyíl mutatná az utamat, egyenesen menetelek,
vígán megyek, könnyen, csordogál a könnyem orcámra,
orcámról karomra, karomról botomra, lemossa rovásom,
lemossa botomról rovásom: könnyű legyen számadásom ...
(Valamely csárdában ottmaradt hernyó-hüvelyem,

szídnak a cimborák: megszökött Mécs Laci, közülünk való volt.
Igyátok csak cimborák, igyátok kívülről a boldogságot,
szerelem-akarnokocskák, hatalom-akarnokocskák,
péNZ-akarnokocskák, boldogság-akarnokocskák,
költő-akarnokocskák, filozóf-akarnokocskák,
próféta-akarnokocskák, igyátok, rázzátok a rongyot,
kakaskák legyetek kis szemétdombocskákon,
vésse a Csapláros bototokra a rováásokat,
nehéz lesz számadástok, nem értek rá könnyezni,
a ti utatok is Hozzá vezet, mert minden út Hozzá vezet.)
Én már kirepültem magamból, mint a lepke a hernyóból,
menetelek és énekelek, énekelek és menetelek,
a csárdából kutyák csimpaszkodnak lábamba, mit árt az?
Izomig ér foguk? csontig ér foguk? velőig ér foguk?
– de lelkemig nem ér foguk s a lelkemet páncélozzák a pikkelyek:
fülemüle-nyelvek páncélozzák lelkem, csuda-mód csattognak,
menetelek és énekelek, énekelek és menetelek,
folyókhöz érek: hidak nőnek, szakadékokhoz érek: összenőnek,
tengerhez érek: szétválnak, glédába állnak a vizek ...
Áttüzesedett vas vagyok, piros parázs-ceruza vagyok:
Valaki piros utat rajzol velem Emberország térképére,
lehet, én nem tudom, menetelek és énekelek,
lehet, hogy a piros út mentén búza terem a tar sziklákon,
lehet, hogy virág terem, ahol soha se volt, öröm terem, ahol soha se volt,
lehet, hogy tekintetem ragasztó lesz repedt család-falakon,
mint a fecskéfészek ragasztja a repedt házfalakat,
lehet, én nem tudom, csak menetelek és énekelek,
az ezerjófű terem, virágzik, nem tud az emberekről,
a fenyőfa terem és nem tud a karácsonyi örömökről,
én is termettem, nem jöttem prófétának, mi gondom másokra,
csak otthagytam hernyó-hüvelyem, menetelek és énekelek,
míg a botom rovástalan lesz könnyeimtől, könnyedén kivirul
s akkor átadom Neki, tüzze a szívére vagy a kalapjára ...

(Kapos)

Mécs László

JÖHET A TÉL

Akinek csüre étellel tele,
azt nem bántja fagy-északnak szele.

Akinek háza melegsége vára,
jöhetnek éjjek újra éjszakára.

Pincénkben bor és drága serlegek
várják, hogy újra egyesüljenek.

Amit kibontott tiszta szép tavasz,
majd isszuk itt és odakünn havaz –

s amit megérlelt perzselő nyarunk,
ajkunkhoz ér, mert harcosok vagyunk,

S míg serlegünk az áldozatra vár,
mi szembenézünk: tiszta volt a nyár.

S mikor közeleg már az áldomás,

szemünkben izzik újra tűz-parázs.

S mert fájdalmunk volt hosszú őszön át,
kiisszuk ketten tavaszunk borát.

(Budapest)

Arady Zsolt

HEPHAISTOS FEGYVEREKET KOVÁCSOL AKHILLESNEK (Ilias XVIII. ének, 478–617. v.)

Először természetes pajzsot szerkeszt egybe,
Valamennyi részét munkálja remekbe’;
Hármas fonatú a széles karimája,
A szíjat ezüstből illeszti reája.
Ótrétegű a pajzs, műértő szelleme
Sok remek dologgal rakja őket tele.

Kiveri a földet, az eget s a tengert,
A serény napot s a holdat, mikor megtelt;
Csillagokat, mikkel az ég koszorúzott:
hatalmas Oriont, Kaszást, Fiastyúkot,
Meg a Nagymedvét is, melynek másik neve
Az emberek ajkán a Göncölszekere.
Ez egy helyben forog, Oriont vigyázza,
Csak maga nem merül Okeanos-árba.

Két szép, emberlakta várost is tesz rája:
Egyikben menyegző, lakodalom járja.
Viszik a menyasszonyt hazúl fáklya mellett
A városon által: hangos nászdal zengett,
A menetben táncot jártak a legények,
Közöttük fúvolák, citerák zengének;
És az asszonynépség, a kapukban állva,
Vidám menetüket bámulva csodálta.
A piacon sok nép nyüzsgött, mivel éppen
Két ember pörölt egy megöltnek ügyében,
Bizonyozott ez, hogy vérdíját magadta,
Ellenben a másik kereken tagadta,
A bírói döntést ez is, az is várja,
Ennek is, annak is van a nép közt pártja,
Híradók csitítják a zajongó népet,
Síma kövön ülnek szent körben a vének;
Kezükből a harsány híradók pálcája,
Felváltva ítélnék azzal fel-felállva.
Két arany tálentom hever ott közöttük:
Azé lesz, ki legjobb döntést mond fölöttük.

Két sereg táboroz másik város körül,
Mindegyik ragyogó fegyverben tündököl.
Az ostromló hadnak kétféle a terve:
Egyik az, hogy dúlják a szép várost szerte;
Más, hogy megosztóznak a városi néppel,
Osztván minden kincset kettejük közt széjjel.
Azok rá nem állnak, lopva lesbe mennek;
Védeni a várost asszony nép és gyermek
Áll ki a falakra és vélük a vének.
Azok elindulnak, előttük vezérnek
Halad Ares isten és Pallas Athéne,
Formálva aranyból, arany öltönyébe’.

Szép-nagyok, s díszében remek fegyverüknek
Az apróbb nép között istenül kitűnnek.
Mikor a célba vett leshelyre értek,
Közelébe a nyáj itató-vizének,
Ragyogó fegyverben lesbe telepedtek.
Távolabb két kémük kémkedett ezeknek
S várt a kaszáslábú marhákra, juhnyájra.
Az elő is termett, két pásztor nyomába'
Fújta furulyáját, cselet nem szimatolva.
Amazok a lesből rajtuk ütnek nyomba',
Elcsípi a csordát, ezüst juhok nyáját,
Egyben a két pásztort kard élire hányják.
Ahogy az ostromlók, táborteren ülve,
Meghallják a lármát a nyájnak körülte,
Sebes fogatokra szaporán felkapnak
S partjára is érnek hamar a folyamnak.
Csatarendben ottan kelnek nagy csatára,
Érces kelevézük' egymásra dobálva.
Tombol ott Zürzavar, Viszály, Halál réme,
Kit friss sebbel ragad el magával élve,
Kit sebesületlen', kit lábánál fogva
Holtan vonszol át a tömegben robogva.
Vér festi bíborra vállán a ruháját.
Mint élő halandók egymást ölik-vágják,
S egymásnak a holtját magukhoz húzgálják.
 Porhanyó ugart is, kövér földet képez,
Amelyen a szántó három szántást végez.
Igavonó barmát le s fel, körbe' rajta
Szántóvetők népe egymásután hajtja.
Ha egy-egy elért a szántóföld szélére,
S fordulni akart, egy ember odalépve
Egy pohár mézízű bort nyújtott feléje,
Mások a barázdába hosszába' fordúlva
Az ugar szélére igyekeztek újra.
Az, mint a friss szántás, színarany volt noha,
Feketélt mögöttük, valóban kész csoda!
Királyi vetést is alakít ki rajta,
Éles pengéjével sok sarlós aratja.
Itt sűrűn hull földre a kalásznak rendje,
Kéveközők ott már zsuppolják is egybe,
Hárman neki állva. Mögöttük gyermekek
Ölükbe' szünetlen' markokat gyűjtenek
S oda adogatják. A király közében
Pálcásan áll, szótlan' örvendő szívében.
Tort készítenek messzebb, eset alatt a szolgák,
Egy nagy tulkot öltek, épen most tagolják.
Fehér árpalisztet habargat sok asszony,
Hogy az aratóknak ebédet adhasson.
 Arany szőlőskertet képez aztán rajta,
Feketéllő fürttel végig telerakva.
Minden szőlőtőnek ezüst a karója,
Üvegrománc árok van kétfelől vonva.
Őn sövényvel vette körül az egészet;
Hosszába a kertnek csupán egy ösvényt tett,
Útjául a szedők jártának-keltének.
Az édes gyümölcsöt kosarakban hordja
Ifjú lányok, virgonc legények csoportja.
Hangos citeráján köztük egy fiúcska
Kedves dalt pengetett, Linos-nótát fújva
Kellemetes hangon; táncolva-ujjangva

A többi ütemre a dobogót ropta.

Tett egyenes szarvú csordát is reája,
Tehénnyáját ónból, aranyból formálva.
Az udvarból bögve megy a legelőre
Folyópartra, lenge nádas közelébe.
A csordát aranyból négy pásztor követte
S kilenc gyors komondor, loholva mellette.
Két szörnyű oroszlán tör rá most a nyájra,
Rávetve magát a bömbölő bikára,
Nagyokat sikongat, míg vonszolják azok;
Utánuk erednek pásztorok, kuvaszok.
Míg a két fenevad a bikát szétmarja,
Johait felfalja, sötét vérént nyalja:
Addig a négy csordás, biztatva hiába,
Uszítja kutyáit a vadak nyomába.
Harapnák azok, de csak eloldalogtak
És meg-meghátrálva, közelbül ugattak.

A hírneves mester legelőt is rárak,
Szép nagy legelődet ezüstös juhnyájnak,
Aklokat, karámot, földött kalyibákat.

Kartáncot is képez a hírneves mester,
Annak a hű mássát, melyet hajdan egyszer
Daidalos teremtett a knossosi térre
Fürtös Ariadne gyönyörűségére.
Ott ifju legények s jószágszerző lányok
Csuklón fogva egymást, szép táncukat járják.
A lányokra finom lenköntös borúja,
Olajfényű szőttes ümög a fiúkra.
A leányok fején szép párta, ezek meg
Ezüstszijon arany kardokat viseltek.
Fürge, könnyű lábbal mind körbe' szökelltek,
Mint ha a fazekas ül korongja mellett,
Amely beleillik épen a kezébe',
És hogy jól forog-e, próbát teszen véle.
Majd pedig soronként lejtenek egymásnak,
Van sok bámulója a gyönyörű táncnak.
Egy isteni dalnok volt közöttük szinte
És énekelt nekik, húrjait pendítve.
Közepén a körnek a lantnak hangjára
Két bohóc a kettőt bohókásan járja.

Árját Okeanos hatalmas vizének
Tette az erős pajzs szélére szegélynek.

A nagy, erős pajzsot hogy elkészítette,
Kiverte a vértjét tűznél fényesebbre.
Arany sisakforgót illeszt ormójára,
Lábvértjét hajlékony ónból kiformálja.

Híres, erős mester mindent elkészítve
Fogta és Akhilles anyjához elvitte.
Sólyomként szállt az le havas Olymposról,
A ragyogó fegyvert hozva Hephaistostól.

ŐSZI BORONGÁS

Lágy színek tarka játékát issza
lágyan vénülő szemed; boldog fáradsággal
érzed, – rozsdá-arany avar surrog a
talpad alatt már s hirtelen magad elé
látod meghalt éveid különös gyermekarcát,

melyre Isten mosolya vigyázott egykor ...

Igy gondolsz most, sorsodon-merengő, születő
nyarakra a komorság teli-áhitatában: bizsergő véred
immár lassúdó ütemét figyelvén, – míg lehullt levelek
nehéz hullaszagán borongó lelkedre rá nem kondul
– mint bús égi orgona – a távoli,
mély őszi harangszó ...

(Ujpest)

Berda József

TÉGED FIGYELLEK

Téged figyellek társam, s lázas ajkam
Öreg csodákat mond és mormol,
Veled születtem fájdalomból
S veled tipródom itt a földi bajban.

Te vagy, te vagy. Te mindég az vagy s más vagy
Akit figyeltem, fojtva néztem,
Szavakkal bűvöltem s igéztem,
Tenéked szóltam s mindenki másnak.

Tenéked szóltam: rejtezett okosság
Törvénye tördel, dönget minket
S csorgatja egygé könnyeinket
A csillagokkal esendülő magosság.

Jaj, emberek vagyunk mégis, riadtam
Reád és romló életemre,
Arcod fektettem ígét kezembe
És sírdogáltam érted és miattam.

Téged siratlak, bárki légy, akárhol,
Tenéked szólok: nézz meg engem,
Teérted bújtam és remegtem
És hangom téged gyógyít és varázsol.

Téged, ki vélem élsz, akárki: ember!
Ki vélem nősz és vélem buzdulsz,
Könnyemmel sírsz, véremmel pusztulsz
S együtt bolyongunk minden rejtelemmel.

Mert bús titok, hogy élünk, bús varázs ez:
Tenéked szólok s mindenki másnak.
Szavamra kardos angyalok vigyáznak
S minden szavamból tündöklő parázs lesz.

(Páris)

Horváth Béla

TEMETÉS

Végig a széles utcán, a házak-menti eperfák alatt, meg a poros út közepén, mindenfelől gyűlnek az

emberek. Mind ünnepi gyászban. A távolban még csak holmi fekete pontoknak látszanak, a közelben azonban már csoportosan jönnek. Mert útközben itt is, ott is köszöntik egymást, összecsatlakoznak. Az asszonyok nyugodt bólintással kívánnak jó napot, a férfiak ellenben meghimbálgják előbb rövid-nehányszor a fejüket, aztán odaböknek ujjukkal a kalapjuk karimájához. S bár mindegyikük tudja, hogy szintén oda, mégis megkérdezi mindenik a másikat:

– A temetésre?

– Jájá, tösz vert heit á sénesz Begrábnisz szejn! – mondogatják nagy-nagy sváb komolysággal.

Az ám, szép temetés lesz, amilyen évek alatt legfeljebb egy, ha akad! Olyan, hogy megtekintése megéri a munkaszünetet ilyen munkasürgős tavaszi napon is!

A kíváncsiság azért mégsem látszott meg egyikén sem, hanem nagy-nagy sváb komolysággal jöttek és gyűltek össze mind a gyászház udvarán.

Gottslahm Antal akaratlan is nézte őket, amint szórakozottan kitekintett az ablakon a házból. Az éles kopácsolásra néha-néha visszafordult a koporsó felé, melyet éppen leszögelnek, de azután megint csak kibámult az ablakon. Nem a gyászruhás embereket nézte, hanem valahová elfelé bámult, el messzire; mégis egyre a fekete tömeget látta maga előtt.

Valahogyan így vette észre a tömeg hirtelen megmozdulását is. S akkor rögtön feleszmélt kábulatából, mert rögtön tudta, mit jelent az élénk mozgolódás.

– Kezdődik a ceremonia! – mondta hangtalanul önmagának. Kezdődik, merthogy jelezték a pap érkezését.

A koporsót kiviszik a házból az udvarra és leteszik két székre. A tetejére koszorút helyeznek. A koszorúnak szépen megigazítják széles selyemszalagját, hadd olvassa mindenki az aranybetűs felírást: „Felejtethetlen feleségemnek hitvesi szeretettel“. Nem minden temetésen akad ilyen! Hasonló koporsó is aligha! Igazi látványosság ez, nagy-nagy látványosság az összesereglett nép számára. Nézegetik is erősen minden oldalról; komolyan komoly ábrázattal ugyan, de azért éles, bíráló, értékelő tekintettel. A koporsó aranyos és ezüst-szín lapokkal megfelelően kicifrázva, hogy szinte kiabálva hirdeti a sok pénzt, amibe került. Nem afféle városi fércmunka, amelyik egykettőre szétrohad ott lenn a földben; ezzel bizony lesz dolguk a férgeknek, amíg majd keresztülrágják. A helybeli asztalos csinálta, – tudja mindenki. És elismerő pillantások szállnak Schramm, az asztalos felé, ki teljes vastagságában ott áll az énekesek között. Schramm pediglen azzal felel a néma dicséretre, hogy felfújja magát és még erősebben megduzzasztja nyakát, úgyhogy álla alatt kettős ráncot vet a tokája.

Gottslahm Antalnak halovány mosoly kívánczozott ajkára, mikor onnan az ablakból észrevette Schramm ösztönös mozdulatát.

Nemigen szenvedhette ezt az embert. Vetélytársa volt valamikor, – hjaja, komoly vetélytársa, ifjú szép éveikben, s épp a Lízl körül. Akkoriban persze még kívánatos, fiatal teremtés volt a Lízl, erős-mellű és domború-csipőjű, nem olyan, amilyenné azután özszeaszott. Hm, hm, vajjon nem lett volna-e okosabb, ha nem vetélkedik érte annyira, hanem szépszerével átengedi Schrammnak? Milyen másképp fordulhatott volna sok minden! Hadd kesergett volna ez vele éveken át s hadd temetné ez most! ...

– Na, de ugyan miket gondolok én itt össze?! – utasította rendre magát nagy-gyorsan. – Igenis, én temetek; én! És Lízlt nem éri szégyen! Láthatja mindenki!

S miként imént a Schramm, most Gottslahm Antal is épp úgy tokába duzzasztotta vékony nyaka fölött az állát, amikor ünnepi komolyan nekiindult, hogy megadja elhunyt feleségének a végső tisztességet.

*

Lassan, egyenesen, méltóságteljesen ment, egyáltalán nem pillantva oldalt. Mert miért nézzen ő másokat, mikor más mindenki őt nézi?!

A gyülekezet úgyis tisztelettel nyit utat neki. Alacsony: vézna emberke, de olyan tekintély övezi, hogy ettől a termete is szinte kétszer akkorának látszik. A tisztelet megilleti azért is, mert ő az élő központja mostan itt mindennek, a tekintélye azonban máskülönben is megvan, már régebről.

Mert bizony sokat tesz, ha valaki kereskedő. Mert bizony úgy van, hogy csakis a pap, a jegyző, a tanító előzi meg őt a falu rangsorában. Viszont szent igaz, hogy a további rangsorban csak mögötte foglalhat helyet iparos-társaival Schramm, hogy utánuk már az egyszerű parasztok következzenek, végül pedig a napszámosok és hasonlók – a ninstelének. Ámbár, ha azt vesszük, kinek nincs és kinek van valamije, akkor meg a papot, jegyzőt, tanítót is megelőzve, egészen elől áll ő: Gottslahm Antal! Úgy ám, egészen elől, mivelhogy így hozza magával a pénz, a vagyon, ami mindenek-előtt-való! Ó, Gottslahm Antal teljesen tisztában volt ezzel. Teljesen tisztában.

Megállt tehát a koporsó mellett az őt megillető helyen és állt tudatos pózban, hosszú percekig csak saját jelentőségébe elmerülve.

Ámde egyszerre kizökentette valami ebből a sajátos merengéséből, hogy egyetlen pillanat alatt észrevegyen mindenkit, mindent, aki és ami rajta kívül van: díszes ornátusában a papot, a kegyszerekkel a ministráns gyerekeket, a kántortanítót s emögött Schrammmal az énekkart, fénylő sárgaréz trombitáival a zenekart, a szorongva feketélő néptömeget és a kapu előtt a cifra halottaskocsit. Egyetlen pillanat alatt látta meg mindet Gottslahm Antal, ahogy felriadt merengéséből.

A pap kissé rekedt; de mélabús hangja riasztotta fel:

– Oremus pro fidelibus ...
– Requiem aeternam ... – zendült meg a pap hangját százszorosán felülmúló erővel az énekar.
– Hát igen, kezdődik. Kezdődik a ceremonia – bólintott Gottslahm Antal.
Rámeredt a koporsóra:
– Hát igen, Líz! Most aztán mingyárt visznek. Majdnem olyan pompával visznek, mint az öreg plébánosunkat nyolc évvel ezelőtt. Meg lehetsz elégedve; igen. Látod-e onnan bennről a parádét? Hallod-e az éneket?
Félfüllel maga is felfigyelt az énekre:
– Circumdederunt me ...
A dallam már gyermekkorából megragadt benne valahogy, tehát ösztönös-hangtalan utána-dúdolt néhány ütemet.
– Szépen énekelnek – ismerte el.
De nyomban megint a koporsóhoz fordult gondolataival:
– Igen, Líz! Nem panaszkodhatsz és senki sem mondhat rám semmit. Ami tőlem telt, mindent megtettem, hogy szégyenben ne maradj.
Schramm semmiesetre se temethetne így. Pedig ... Na, most már mindegy! Most már visznek nemsokára és az egész falu elkísér utolsó utadon. Biztosan lesznek vénasszonyok, akik sírnak is. De látod-e: én nem sírok! Én nem!
Kiegyenesedett, felegyenesedett, keskeny mellét kidülesztette.
Erőltetett pózát azonban ismét csak letörte a pap hangja:
– Pater noster ...
És térdre csuklott ő is, miként az egész gyülekezet.
A kántor előmondó Miatyánk-ját a nép csendes mormogással folytatta. Mindössze egyik irányból hallatszott hangosabb imádkozás.
Odapillantott.
– Ó, hát ezek is itt vannak? ! Persze !
Két hervadó-sorba jutott vénlány; az „úri“-rendből valók. A postáskisasszony, meg a pap gazdasszonyának a húga. Hát szintén eljöttek, persze. (Ők tudják, miért; Gottslahm Antal is tudja, miért. Igen. Hm. Hiszen mondhatna erről egyetmást, de hát ...
– Amen!
Az imának vége s immár más köti le az általános figyelmet; Gottslahm Antalét is.
Percnyi élénk mozgolódást feszült csend vált fel. Az énekesek, a zenészek hangjegyeket szednek elő. A kántor körülnéz, kivár néhány gyors torok-köszörülést, aztán magasraemelt kézzel vezényel: eins, zwei, drei! És zenekari kísérettel máris felhangzik a szomorú búcsúztató ének. Szép, valóban szép! Látható áhitattal hallgatja mindenki s lassankint mindenkinek feltűnik arcán a teljes megelégedés. Nem, Gottslahm Antal igazán nem verte fogához a garast, nem sajnálta a költséget, amikor így rendelte meg a temetést ezzel az énekkel. Mert szép, valóban szép! Szíves-örömet elhallgatná bárki bármédig. Ó, akármeddig is. Csakhogy sajna, ennek is vége szakad egyszer, mint mindennek az életben. A tömeg még néma-mozdulatlan egyideig, de a kántor és a karmester már elégedett mosollyal intenek egymásnak: nagyszerűen ment! minden vágott, mint a karikacsapás! – s erre suttogva-zsibongva megéled a tömeg.
Ami következik, az is szokott rendben, fennakadás nélkül perdül.
Hatan felemelik a koporsót, viszik a halottaskocsira.
És felsorakozik és megindul a menet.
Az élen a keresztvívő fiúk, utánuk a zenekar, énekar, kántortanító, aztán a ministránsok, pap, halottaskocsi, emögött magányosan Gottslahm Antal, ömögötte a férfiak csoportja, leghátul az asszonyok, leányok.
– Miserere ...
A zenészek kivörösödött arccal fújják a gyászindulót, a nők egyhangú morajjal imádkozzák a Miatyánk-ot s közbül a férfiak pedig – megtárgyalják a terméskilátásokat. Mind egyszerre.
Gottslahm Antalnak is, ahogy lassú léptekkel haladt a meg-megdöccenő halottaskocsi után, mind egyszerre kellett hallania a zenét, az imát, de legfőbbképen a tereferét maga mögött. Talán ez is érdekelte leginkább.
– Most Fiegler szólt ... Ezt Rung mondta ... Ezt meg Schmidt ... – ismert rá a hangjukról mindegyikre.
Egész érdekes volt ezt így találgatni, míg csak meg nem zavarta valami.
Egy illatot érzett meg hirtelen; afféle „úri“ illatot. Jól ismerte azt. A postáskisasszony, meg a pap gazdasszonyának a húga használják. Nos igen, ezek ketten itt vannak a közelében. Az úrinőknek megvan az a kiváltságuk faluhelyen, hogy még ilyenkor sem vegyülnek össze a többi asszonnal, leánnyal, hanem a férfiak közé keverednek; ezek ketten hát szintén idetolták magukat a közelébe. Hm. Ők tudják, miért; Gottslahm Antal is tudja, miért. Amikor Líz hosszú betegsége kedvezőtlen fordulatot vett és kitudódott, hogy menthetetlen, már akkor kezdődött. Máról-holnapra mindennaposak lettek a házában; nem is együtt ketten, hanem rendszerint különkülön. És hogyan szorgoskodtak a beteg körül! Hogyan kedveskedtek övele! Ó, nagyon is átlátszó volt a

játékuk! Lízl is hamarosan ráeszmélt céljukra, de ha kettejükkel továbbra is nyájas maradt, mint szemtől-szembe mindenki idegennel, – övele bizony cudarul veszekedett. Cudarul, csúnyán. Ami féltékenységgel tizenöt éven át gyötörte, azt most mind felhalmozva zúdította rá, hogy legalább várja ki, míg még életben van, legalább addig ne szemérmetlenkedjék! Azután majd akár már másnap kezdheti a két meszelt-szépséggel, ha éppen ez az ízlése! Hiszen látnivaló, hogy egyik se ellenkezne! Segédjegyző, tanító nem akadt horgukra, hoppon maradtak, megvénhedtek, immár tehát őhozzá is leereszkednének! ... Hó, hogy micsoda?! Hogy „leereszkedni“?! Hát ő: Gottslahm Antal! – ő nem ér fel holmi segédjegyzővel vagy tanítóval?! Úri viseletben jár, ruháit a városban veszi; hát mit kifogásolhatna rajta valaki?! De meg: pénze is van, vagyona! s ez, igen, ez kellene most ezeknek, amiként csak ezért választotta annakidején Lízl is őt a Schramm helyett. Csakis ezért, semmi másért! Igen!

Tizenöt év elfojtott sok keserősége kívánczolt ki egyszerre Gottslahm Antalból:

– Hát hogy tudjad, Lízl: ezen az utadon még elkísérlek, de ezzel aztán bevégeztük egymással! Egyszersmindenkorra végeztünk! Én bizony nem sírok utánad; hallod-e?! Árva könnyet sem ejtek! nem én!

Hogy még sírni? Sírati? Á! ...

Tizenöt éves házasságuknak egyetlen olyan órájára sem tudott emlékezni, amelyikre szívesen gondolna vissza. Csupa civódás, gyűlölködés, veszekedés. Pedig milyen másképp képzelte el az egészet! És nem rajta múlt, hogy mégis idefejlődött minden; igazán nem rajta, egyedül Lízlen. Amilyen hideg számítással nyújtotta kezét Schramm helyett neki, ugyanolyan számító erőszakoskodással rendezte el aztán házasságukat. Kezde a cseléden, kinek már másodnap kiadta az útját. Mert igen, Gottslahm Antal úgy tervezte, hogy az ő felesége játsszék majd éppen olyan dámát, mint például a jegyző felesége, s ezért már eleve cselédről gondoskodott számára. Igen; csakhogy ez a cselédlány nagyon is helyre-leány volt és egyébként bármilyen szorgos, másodnap repült a házból. Helyébe maga Lízl fogadott fel egymás után olyanokat, lomposokat, lomhákat, hogy fürtelem volt rájuk nézni; – Isten tudja, honnan szedte elő őket mind! Hasznukat nemigen vette, mégsem változtatott elhatározásán, hanem inkább súrolt, mosogatott a cseled helyett sajátmaga. Keze eldurvult a munkától, hangja rikácsoló-érdessé lett az állandó szitkozódástól, – mindegy! csak szemrevaló valaki ne kerüljön az ura közelébe! Mert a féltékenység ördöge lakozott ebben az asszonyban, vagy micsoda. Lehet, hogy csupán pénzféltő számításból, de emiatt is mennyi-mennyi perpatvar következett; ő, mennyi-mennyi! Mingyárt az első héten, attól kezdve, hogy Lízl egyszer épp olyankor jött be a boltba, amikor ő kissé megfogdosta Fleischer Náncsit. Hiszen igaz, Fleischer Náncsiról mindenki tudta, hogy senkivel sem ellenkezik és kegyeit nemcsak a legényeknek osztogatja, hanem házasembereknek is, ő azonban: Gottslahm Antal! – akár meg is esküszik, hogy akkor még nem gondolt semmi ilyesmire. Éppen csak hogy kissé kedves volt a leányzóhoz, mivelhogy az üzlet megkívánja a kedveskedést és a vásárló asszony-nép szereti, ha csiklandozzák hiúságát. De hát Lízl ezt nem akarta megérteni: Amiként azt sem, hogy nem vész kárba, ami szagos-szappant ajándékba adott Fleischer Náncsinak, hiszen tízszeresen megtéríti az árát, lévén a legjobb vevőjük. Hiábavaló volt minden magyarázat. És ezután egymást érték, mindennaposak lettek a csúfnál csúfabb perpatvarok; jaj, mindennaposak teljes tizenöt éven át ... Talán, hm, talán másképp megy minden, ha gyermekük született volna! Csakhogy gyermek nem jött a tizenöt év alatt egy sem. S ez sem őrajta múlt, bizony nem őrajta, hanem bizony, hogy egyedül Lízlen. És itt aztán igazán nincsen helye semmiféle ellenvetésnek. Mert ezt aztán csakugyan bizonyossággal mondhatja. Igen, holtbizonyossággal.

Egy név rebtent el Gottslahm Antal ajakáról:

– Trúdi!

Ajka szélén öntudatos mosoly jelent meg, mikor így maga elé sóhajtotta a nevet és szívé megelégedett öröm járta át, hogy Trúdi szintén itt van közelében, mert valahol hátul a leányok között együttjön vele a menetben.

*

Trúdi szegről-végről rokona volt Lízlnek, de szegény sorsban élő, ki miután a városban megtanulta a mesterséget, a környékbeli úrinőknek varrogatott. Mintegy félévvel ezelőtt, amikor súlyosra fordult a betegsége és bizonyos lett, hogy immár menthetetlen, akkor egyszerre eszébejutott Lízlnek a szegény rokon. Elhívatta és nyomban ott is tartotta, hogy lássa el helyette a házat, – rendes havibérért ugyan, de azért mégsem ment egészen cseléd-számba, csak úgy félig-meddig. Nos, akárhogy vesszük, mindenesetre csodálatos volt Lízl hirtelen-jött elhatározása. Tizenöt év keserves tapasztalatai alapján Gottslahm Antal ezt már akkor sem tudta megérteni, máig sem tudja megérténi. Mert Trúdi nagyon is csinos leány, mosolygó-arcú, gömbölyű-termetű; és szorgos leány, kedves leány, – ő, nagyon kedves! Hát igen, közelkerültek egymáshoz, jóba lettek egymással és ... hm, igen, alig tíz napja, Trúdi szégyenkezve, szepegve, sírva megsúgott neki valamit. Talán azt hitte, hogy ő is meg fog ijedni? Hohó, dehogy ijedt meg! Inkább kurjongatni szeretett volna nagy örömeiben! ...

S Gottslahm Antal szépen-hosszan elmélázott most mindezekben. De szinte elállt a szive verese is, olyan rémült-hirtelen rezzent fel a nagy csendre, merthogy egyszerre elhallgatott a zene, az ima és terepere mögötte.

Megérkeztek a temetőhöz.

A különös csend és a nyomán támadt torlódás azonban mindössze egy percig tartott, csak addig, míg hatan megint le nem emelik a koporsót a kocsiról, hogy így vigyék be a halottak birodalmába. A következő percben már rákezdí a kántor:

– In Paradisum ...

És újból elindul a menet és nem-csekély tolongással a sírgödör köré tömörül mindenki.

S ekkor Gottslahm Antal egyszerre csak meglátta Trúdit, épen szemben magával, a sír tulsó partján. Most már nem érdekelte senki-semmi más, egyedül Trúdi. Nem érdekelte, hogy a pap már folytatja a gyászszertartást, és nem érdekelte, hogy végül ismét felzeng a szép búcsúztató ének; minden gondolatával Trúdit ölelte körül.

Nézte, elnézte, ahogy ott áll a tulsó parton; – mintha csupáncsak néki állna ott s mintha éppen ez a sír kapcsolná össze őket!

Nézte, elnézte, hogy milyen helyes asszony lehetne belőle, menyinyire az ő ízlése szerint való! Nem; egyáltalán nem tudta megérteni Lízl, mi lelte, hogy azok után a lompos és lomha nőszemélyek után, utolsó heteire épp Trúdit hozta a házhoz. És csodálatos-mód sohasoha egyetlen zokszó sem esett miatta. Pedig eléggé feltűnhetett Lízlnek sok minden. Mert amint Trúdi megkezdte szolgálatát, azontúl Gottslahm Antalnak mind meglett a kényelme, amit tizenöt éven át annyira nélkülözött. Reggelenként, mihelyt felnyitotta szemét, már ott látta ágya mellett szépen kifényesítve a cipőit; a ruhája is mindig gondosan kitisztítva; a mosdóvízért sem kellett többé sajátmagának kimennie a konyhába. Ha pedig távozóban volt otthonról, Trúdi rögvest kéznél termett, hogy segítségére legyen, megigazítsa nyakkendőjét és felöltőjéről lekefélje még az utolsó pelyhet is. Nem, ezt Lízl sohasem tette. Aztán meg, amivel Lízl tizenöt év alatt sem tartotta érdemesnek törődni, Trúdi bezzeg hamar kitudta, melyek a kedvenc ételei és rendszeren ezek kerültek asztalra. Mégis soha-soha egyetlen zokszó sem esett emiatt. Holott ugyanakkor a féltékeny szidalmak özönét kellett végighallgatnia amiatt a másik kettő, a postáskisasszony és a pap gazdasszonyának a húga miatt. Furcsa! Különös! Hát lehet megérteni egy ilyen asszonyt? Vagy hát – ó! micsoda? ...

Mintha valami cikázó fény villant volna fel Gottslahm Antal agyában.

Hogy hiszen – igen, hiszen maga Lízl rendezte meg így az egészet! A mindig ridegen számító Lízl! Igen, ő maga!

És egyszerre csupa meleg érzés áramlott át Gottslahm Antalra.

– Lízl!

De Lízl a koporsóban már eresztik le a sír mélyire.

– Lízl!

De a pap már fogja az ásót és ráhányja az első földet.

Valahogy tudatlanul, inkább gépiesen követte a pap példáját és hajított le maga is néhány göröngyöt a mélybe.

A göröngyök kísértetiesen megdübörögtek a koporsón.

És erre csak kicsordult szeméből a könny: a legőszintébb emberi könny.

Gottslahm Antal sírt! Siratta Lízl. Aki mégis jó asszony volt, a tiszta jóság volt, ilyen jót tett vele és Trúdival. Gottslahm Antal sírt!

Ámde a göröngyök kísérteties dübörgése nem tart sokáig. A koporsóra mind nagyobb földtömeg kerül, a sír-gödörből hamarosan sír-hant lesz; melynek fejéhez odatűzik a fakeresztet – s ezzel: vége a ceremóniának! mindenki mehet útjára!

Gottslahm Antal bólintott egyet:

– Úgy lesz, Lízl, ahogyan akartad! Mert magam is úgy akarom! Elveszem, feleségül veszem Trúdit!

Megfordult, indult.

Alig egy röpke pillantásra méltatta a postáskisasszonyt, meg a pap gazdasszonyának húgát, hogy még mindig ott állnak, mintha csak neki akarnák mutatni magukat. Békák, ti ugyan leshettek! és ment tovább. Ment, míg Schramm mellé nem ért. Ezzel szótlan-melegen kezét szorított, aztán ment tovább. Ment lassan, méltóságteljesen, de immár egyenest kifelé a halottal birodalmából: – ne fújják azok ott künn még sokáig ezt a szomorút?

Künn a kapu előtt ugyanis felsorakozva áll a zenekar és fújja a gyászindulót az oszladozó tömegnek. Fújják, ahogyan illik, bússzomorún, míg csak el nem hagyja a temetőt Gottslahm Antal. Hanem akkor, de azon nyomban átcsapnak egy pattogó vígba, amolyan talp-alá-valóra, merthogy így sokkal-sokkal jobb: vidáman járni az életet.

S a tavaszin ragyogó égből a nap bőkezűen szórja Isten aranyát a földre.

(Budapest, 1927.)

Vida Péter